

מחקר חדשני על הדנמה

Rifat N. Bali, *A Scapegoat for All Seasons: The Dönmes or Crypto-Jews of Turkey*, Istanbul: The ISIS Press, 2008, 416 pp.

ספר מדעי ראשוני זה הוא פרי מחקר רב שנים על הדנמה ברפובליקה של תורכיה ועל היחס העוין של תורכים מוסלמים אליהם. חיבורים קודמים על הדנמה עסקו בעיקר בעדה הזאת באימפריה העות'מאנית. המדובר היה בייחוד בשבתי צבי ובחסידיו וצאצאיהם שהתאסלמו לכאורה אך קיימו בסתר רבים מציוויי היהדות. מרכז העדה היה בסלוניקי, אך אחרי מלחמת העולם הראשונה, עם חילופי האוכלוסים בין יוון לתורכיה, עברו כל הדנמה מסלוניקי לרפובליקה של תורכיה, וספרו של באלי מתמקד בדנמה אלה.

רפעת נ' באלי, יליד שנת 1948 ובוגר אוניברסיטת פריז, כבר פרסם מחקרים רבים וחשובים על היהודים, מיעוטם על היהודים באימפריה העות'מאנית המאוחרת ורובם על היהודים ברפובליקה של תורכיה. ספריו ומאמריו ראו אור בתורכית או באנגלית. בין ספריו על יהודי תורכיה: 'היחסים בין תורכים לבין יהודים ברפובליקה של תורכיה'; 'המאורעות בתראקיה, 1934', על שרשרת פיגועים שכוונו נגד יהודים; 'עניין מס ה"נאָרְלִיק"', על מס כבד שהוטל על בני המיעוטים בשנת 1942; וכן כיבליוגרפיה מפורטת מאוד של ספרים ומאמרים בלשונות שונות על יהודי תורכיה שפורסמו בשנים 1993-2003.

מכיוון שהדנמה בתורכיה מפוזרים בערים שונות ומשתדלים להמשיך להסתיר את עיקרי פולחנם ואת מנהגיהם המיוחדים, מתקשים החוקרים לדעת את פרטי חייהם לאשורם. החוקרים מסתמכים בכתיבתם על הדברים שהדנמה נגלים על עצמם, ואלה אינם רבים, ועל דברי מתנגדיהם, שהם רבים יותר ולעתים מעוותים. באלי הרבה לקרוא מקורות אלו, והוא מתפלמס בהזדירות אך באומץ רב עם כתבי משמיצי הדנמה ומגיב על השערותיהם הפרועות ועל המצאותיהם הדמיוניות. באלי גם מראה כי החוגים בתורכיה המשמיצים את הדנמה הם ממש אותם החוגים – ולפעמים אפילו אותם האנשים – הנוקטים לשון אנטישמית כלפי יהודי תורכיה, היהודים בעולם ומדינת ישראל.

השונאים את הדנמה, את היהודים ואת מדינת ישראל משתייכים לשלושה זרמים פוליטיים: השמאל הקיצוני, המושפע מהשמאל באירופה; הימין הקיצוני, השבוי בתפיסת עולם לאומנית החותרת לתורכיה נקייה מזרים; האסלאם הרדיקלי, הרוצה בתורכיה אסלאמית וכועס על הדנמה, שלדעתו חזרו ליהדות ועברו בכך עברה חמורה על חוקי האסלאם. ויש גם תורכים המתקנאים בהצלחתם הכלכלית של הדנמה אשר בקרבם, בהתקדמותם התרבותית (בזכות בתי ספר משלהם) ובהתבודדותם האישית (בתי קברות משלהם). כאלו מביא מבחר גדול מהטענות האלו ומציג אותן בצינויות מדעית, ואף מביא מידע נוסף על הדנמה עצמם.

ניתן ללמוד על הדנמה בתורכיה דווקא מתוך תגובותיהם של אלו מביניהם שהסכימו להיחשף תוך ציון פרטים על מעורבותם בחברה התורכית ואף התבוללו בה על ידי נישואי תערובת עם תורכים מוסלמים. בתור דוגמה ראשונה במעלה יכול לשמש מקרהו של אחמט אמין ילמאן, עורך עיתון חשוב, שהגיב בשנת 1937 על הפולמוס נגדו בהודאה אישית שהוא ממוצא דנמה, אך הדגיש שהדנמה ויתרו על רבים ממנהגיהם הייחודיים, ושהם פועלים להשתלבות בחברה התורכית הכללית.

לאפליית הדנמה במישור הציבורי היה גם פן כלכלי. בנובמבר 1942 הטיל הפרלמנט התורכי מס חדש, וארליק, ששיעורו היה נסבל למוסלמים, אך על הדנמה הוטל מס בשיעור כפול (ועל היהודים הוטל מס ששיעורו פי ארבעה מזה של המוסלמים). בשנים שלאחר מכן שימשו הדנמה שעיר לעזאזל להתקפות מצד עיתונאים וסופרים מהימין הלאומני ומהאסלאם הקיצוני. מאז תום מלחמת העולם השנייה נדפסו חיבורים שונים — כולל ספרים עבי כרס — שמחבריהם התיימרו לגלות את כוונותיהם הזדוניות ואת מעלליהם הנפשעים כביכול של הדנמה בתורכיה. אחדים מהמחברים טענו, בדין או שלא בדין, כי הם יוצאי חלציהם של הדנמה ועל כן מוסמכים לכאורה לדון בנושא.

ברוב החיבורים נגדם הואשמו הדנמה בחוסר מוסר ובוגדנות, וחמור מכך — במזימה להשתלט על תורכיה (מקצת המחברים טענו כי הדנמה כבר שולטים בתורכיה), ונטען כי קשרו קשר מחתרתי מכוון ומתואם היטב. על מנת 'להוכיח' את דבריהם העלילו המשמיצים כי גם יריביהם הפוליטיים הם דנמה דווקא, והשתמשו בעלילה הזאת אפילו נגד אחדים ממנהיגי הפוליטיים של תורכיה. באותה לשון בוטה הואשמו גם יהודי תורכיה בהאשמות דומות, כלומר התנהל — ומתנהל — מסע הסתה אנטישמית, היונקת גם ממקורות אירופיים, הן כלפי הדנמה והן כלפי היהודים.

הדנמה והיהודים בתורכיה הגיבו רק לעתים, ובדרך כלל הייתה תגובתם זהירה. כאלו מביא פרטים מלאים על חלק מהתגובות האלה, אולם איננו מסכי

את נדירותן ומתינותן. ייתכן כי הסיבה לכך היא שהדנמה חששו להיחשף לציבור המוסלמי, ואילו היהודים, המונים בתורכיה רק כ־20,000 נפש, העדיפו בדרך כלל להניח למתקפות עליהם להישכח במקום לתת להן להימשך מתוך פולמוס שעלול היה להזיק להם.

לספר כמה נספחים, רשימת פירושי מונחים, ביבליוגרפיה מעולה בת עשרים עמודים ומפתח שמות ועניינים בן שנים עשר עמודים. ראוי לתרגם את הספר לעברית.